

Сай І. В.,

викладач кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»

ЛЕКСИЧНИЙ СТАТУС ПРИКМЕТНИКІВ ТИПУ БАХУВРІХІ (НА ОСНОВІ I – XII ПІСЕНЬ ПОЕМИ ГОМЕРА «ІЛІАДА»)

Анотація. Стаття є однією з робіт із циклу статей, присвячених вивченню прикметників типу бахуврехі у давньогрецькій мові в її архаїчному часовому проміжку періодизації історії. Дослідження та аналіз проводяться на основі лексичного матеріалу, взятого із перших 12 пісень «Іліади» Гомера.

Робота зосереджується на аналізі лексичного статусу прикметників згаданого типу. У ній йдеться про історію виникнення та значення цього терміна у сфері мовознавства, а також розповідається про інші мовознавчі терміни, такі як «екзоцентричні складні слова» та «посесивні складні слова», які у різні часи деякі із науковців (К. Бругман, Ф. Бопп) використовували для позначення слів, які за всіма ознаками потрапляли у категорію бахуврехі.

Також проводиться детальний аналіз полеміки інших відомих мовознавців (В.В. Лопатін, І.С. Улуханов, А.І. Смирницький, О.В. Азарова та інші) щодо самого розуміння та трактування терміну «складне слово», під яким у статті розглядаються такі поняття як «морфологічна структура складних слів», поняття «цільнооформленості», «приналежність до певної частини мови» та «наявність єдиного стрижневого наголосу». Після цього подається загальне зведене визначення-висновок про те, що складне слово – це «цільнооформлена лексико-морфологічна одиниця, яка включає дві (і більше) кореневих морфеми, об'єднані семантично, акцентологічно та морфологічно». Чимала увага приділяється і розгляду критерію семантичної єдності, а також синтаксичним взаємозв'язкам із іншими частинами мови.

Результати проведеного аналізу на відповідність прикметників бахуврехі критеріям складного слова викладено у секції висновків і згруповано у п'ять основних пунктів.

У роботі висловлено припущення про те, що високий рівень частоти використання таких прикметників має логічне пояснення, адже порівняно із простими словами складні прикметники типу бахуврехі наділені більшою семантичною смістю, яка дозволяє виражати більш багатий і багатогранний зміст і певні відтінки якостей та ознак людей і предметів за допомогою однієї словесної форми.

Ключові слова: складні прикметники, бахуврехі, Гомер, «Іліада», лексика, лексичний статус.

Постановка проблеми. Дослідження різноманітних типів композитів, за допомогою яких значно збагачується словниковий склад практично будь-якої мови, має досить давні традиції. За смисловими відношеннями між компонентами складні слова (композити) бувають різних типів, вивчення кожного з яких є важливим, оскільки, як слушно зазначає І.І. Срезневський «у складанні слів і в утворенні виразів найбільше, найрізноманітніше виявляється творча сила кожної мови» [1, с. 18].

Особливу категорію складних слів становлять прикметники типу бахуврехі (санскр. *bahuvrīhi*), під якими автор

розуміє складні слова зі значенням приналежності, володіння [2, с. 63]. Між їхніми компонентами існують означальні відношення [3, с. 190]: перший компонент визначає другий. Вперше в окрему групу серед інших складних слів вони були виділені індійськими граматиками, а термін дослівно означав «багато рису» і позначав багату людину – людину, яка володіла великою кількістю рису. Він використовувався для позначення так званих посесивних формацій чи утворень, коли особу (людину), тварину чи річ метонімічно називали за якоюсь особливую рисою, якою вони володіли, переважно за якоюсь помітною рисою зовнішності [4, с. 163].

Як показує аналіз останніх досліджень і публікацій, пізніше бахуврехі позначалися також іншими термінами. Наприклад, К. Бругман називав їх екзоцентричними складними словами [5, с. 81], Ф. Бопп – посесивними складними словами [6, с. 455]. Дотримуючись погляду, що все нове у мові створюється тільки на основі синтаксису [7, с. 444], кожний новий тип складних слів, зауважує Е. Бенвеніст, треба вивчати як трансформацію якогось типу синтаксично вільного висловлювання [8, с. 241]. При цьому можна повністю погодитися із поглядом лінгвістів, які пропонують розглядати бахуврехі як трансформі препозитивних означальних речень. Пізніше вони могли утворюватися за вже існуючими у мові готовими словотворчими моделями.

Сучасні лінгвістичні словники [9, 10, 11] подають дещо відмінні пояснення терміну «бахуврехі», однак усі вони сходяться на думці про те, що він означає складне двокомпонентне слово, перший елемент якого вказує на певну специфічну ознаку другого.

Метою дослідження є встановлення лексичного статусу прикметників типу бахуврехі у давньогрецькій мові архаїчного періоду на прикладі I – XII пісень «Іліади» Гомера (в якості матеріалу дослідження була взята версія репринту Тойбнерівського видання 1902 року [12]).

Виклад основного матеріалу. У грецькій мові при утворенні бахуврехів застосовувалися два види словотвору: основоскладання, чи композиція (*ποδάρκης Ἀχιλλεύς* (I, с. 121; II, с. 688; VI, с. 423; XI, с. 599) швидконогий Ахілл, *βοῦπις Ἦρη* (I, с. 551; I, с. 568; IV, с. 50; VIII, с. 471) волоока Гера та словоскладання чи юкстапозиція (*εἰκνήμηδες Ἄχαιοι* (I, с. 17; II, с. 331; III, с. 86; III, с. 304; V, с. 668; VII, с. 311; VII, с. 430; XII, с. 149) прекраснопозожні ахейці, *ζῶν ἀμφιπόλω εἰπέπλω* (VI, с. 372; II, с. 442; IX, с. 10) з прекрасноодягнутою служницею.

Щодо питання виникнення бахуврехі у давньогрецькій мові, то складні прикметники цього типу утворювалися шляхом складання двох основ, усіченої і повної, двох усічених основ, основи і цілого слова, двох слів. В утворенні складних прикметників бахуврехі могли брати участь з'єднувальні голосні

ц, о, в, до яких могли приєднуватися деякі суфікси. Отже, на відміну від інших індоєвропейських мов [13, с. 3] компонентами давньогрецьких прикметників типу бахувріхі могли бути не тільки основи, а й цілі слова.

Повертаючись до розуміння та трактування терміну «складне слово», автор натрапляє на жваву полеміку, адже різне розуміння терміну залежить від того, яку ознаку (чи низку ознак) групи слів, які можна було б назвати складними, вважати релевантною. В.В. Лопатін та І.С. Улукханов вважають, що «з точки зору синхронного морфемного аналізу складними слід вважати слова, які містять не менш як дві кореневих морфем, незалежно від того, як утворені ці слова – на базі словосполучень, чи по аналогії з іншими складними словами» [14, с. 194], зазначаючи, що найбільш «жива» та продуктивна модель таких слів містить також сполучну морфему – голосний. Мовознавці звертають значну увагу і на те, що складні слова з точки зору їх морфемної структури слід відрізняти від таких категорій слів як кореневі слова (слова, які складаються з одного кореня), афіксальні слова, складноскорочені та інші скорочені утворення, зрощення і «складені слова».

Складне слово характеризується своїми структурно-морфологічними та семантичними ознаками, які відрізняються як від ознак простого слова, так і від ознак словосполучення, з якого воно здебільшого утворено. А.І. Смирницький у одній зі своїх робіт [15] запропонував як найбільш характерну вирізняючу рису складного слова поняття *цільнооформленості*, під якою розуміє перш за все зовнішню, формальну єдність слова, яка знаходить своє безпосереднє вираження у наявності в обох компонентах єдиної флексії.

Розвиваючи його думку, О.В. Азарова пише про те, що як основну ознаку цільнооформленості слід розцінювати «єдність фонетичну (не можна зробити паузу між компонентами слова), семантичну цілісність і цілісність синтаксичну» [16, с. 4]. За твердженням Е.А. Охомуша паралельно з цим критерієм (тобто цільнооформленістю) складне слово володіє й іншими характерними ознаками: *належністю* складного слова до певної частини мови, а також *наявністю* у нього *одного стрижневого наголосу* [17, с. 25].

З урахуванням вказаних основних ознак поняттю «складне слово» можна дати таке визначення: «цільнооформлена лексико-морфологічна одиниця, яка включає дві (і більше) кореневих морфем, об'єднані семантично, акцентологічно та морфологічно» [18, с. 3].

Слід згадати і про те, що як і просте, складне слово розрізняється за семантичними ознаками, морфологічною будовою та іншими критеріями. Критерій семантичної єдності є основною і обов'язковою ознакою кожного слова, в тому числі і складного. Складне слово семантично монолітне. Воно в змозі позначити єдине цільне поняття. Значення одержаної одиниці не ототожнюється ані з поняттям, ані з предметом, позначеними кожним зі складників. Значення частин слова знаходяться у певних визначених відношеннях, які закріплюються в загальному значенні цілого слова. Складне слово володіє своїм власним лексичним і граматичним значенням, і саме в силу структурно-семантичної цілісності (єдності) неможлива заміна його компонентів і перестановка їх місцями. Однак семантичний критерій не може бути єдиним і надійним при відмежуванні складного слова, тому природним є звернення до інших ознак слова, зокрема граматичних.

Кожне складне слово належить до певної частини мови і володіє усіма суттєвими морфологічними та синтаксичними ознаками цієї частини мови. До морфологічних критеріїв відносяться згадані вище критерії цільнооформленості та неподільності [19, с. 97], які мають відношення і до семантичної специфіки складного слова.

Синтаксичний критерій передбачає умову, при якій кожен із компонентів складного слова вступає в синтаксичний взаємозв'язок з іншими словами не самостійно, а в складі всього складного слова. Він передбачає граматичну єдність складного слова в усіх його синтаксичних функціях. Цей критерій особливо важливий для означальних складних слів, зокрема для бахувріхі. Все слово функціонує як ціле, має єдину синтаксичну функцію – означення або предиката. В складному слові поряд із семантичними зв'язками між компонентами існують і структурні відношення, які обмежують норми сполучуваності основ, порядок їх слідування.

Для всіх бахувріхі характерною є єдина семантична ознака: вони виражають володіння якістю, ознакою. Вона встановлюється шляхом трансформації складного слова у словосполучення такої самої семантики. Наприклад: *ὠκύπους* – швидконогий = *ὠκεῖς πόδας ἔχων*.

Висновки. На основі проведеного аналізу на відповідність бахувріхі критеріям складного слова можна охарактеризувати їх як складні слова, які мають такі характерні ознаки:

- 1) в сукупності компоненти бахувріхі виражають одне поняття, єдину семантичну цілість. Їх характерна семантична ознака – значення посесивності;
- 2) компонентами прикметникових бахувріхі можуть бути як окремі слова, так і основи або усічені основи;
- 3) бахувріхі характеризуються цільнооформленістю та неподільністю на відміну від словосполучення, в якому кожен компонент має самостійне морфологічне оформлення;
- 4) порядок компонентів бахувріхі строго фіксований, при його порушенні змінюється значення всього утворення;
- 5) утворюються бахувріхі як шляхом згортання словосполучень, так і згідно існуючих моделей.

Достатньо висока частотність вживання бахувріхі пояснюється тим, що ці складні прикметники володіють більшою порівняно з простими семантичною ємністю, яка дозволяє в єдиній словесній формі виразити багатий зміст, нове складне уявлення та такі відтінки якостей та ознак, які важко, а інколи і практично неможливо передати за допомогою простих слів.

Література:

1. Срезневський І.И. Замечание об образовании слов из выражений / [Соч.] И.И. Срезневского. Санкт-Петербург : тип. Имп. Акад. наук, 1873. 12 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М., 1969. 706 с.
3. Савченко А.Н. Сравнительная грамматика индоевропейского языка. // Учеб. пособие для филол. фак. ун-тов. М. : Высшая школа, 1974. 410 с.
4. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка (изд. III переработанное и дополненное). М. : Высшая школа, 1986. 293 с.

5. Tribulato O. Ancient Greek Verb-Initial Compounds: Their Diachronic Development Within the Greek Compound System. Berlin : De Gruyter, 2015. 454 p. [Electronic resource]. – Access mode: https://books.google.com.ua/books?id=_n3yCQAAQBAJ&pg=PA81&lpq=PA81&dq=k.+brugmann+and+exocentric+compound&source=bl&ots=h1tq9Qd3VW&sig=ACfU3U1oI9qZzLcQH6C_U1E9h5uQGfMOg&hl=en&sa= (last access: 03.02.2020).
6. Bopp F. A comparative grammar of the Sanskrit, Zend, Greek, Latin, Lithuanian, Gothic, German, and Slavonic languages. London : Williams, 1885. 468 p. [Electronic resource]. – Access mode: <https://archive.org/details/comparativegramm01boppuoft/page/452/mode/2up> (last access: 03.02.2020).
7. Пауль Г. Принципы истории языка. М. : Издательство иностранной литературы, 1960. 501 с.
8. Бенвенист Э. Общая лингвистика (Перевод с французского. Под редакцией со вступительной статьей и комментарием Степанова Ю.С.). М. : Прогресс, 1974. 446 с.
9. Merriam-Webster. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/bahuvrihi> (last access: 03.02.2020).
10. Collins [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/bahuvrihi> (last access: 03.02.2020).
11. TheFreeDictionary [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.thefreedictionary.com/bahuvrihi> (last access: 03.02.2020).
12. Homeri Carmina. Recensuit et selecta lectionis varietate instruit. Arthurus Ludwich. Pars Prior. Ilias. V. I, MDCCCII // Reprinted photographically by the permission of B.G. Teubner Verlagsgesellschaft, Leipzig // Εκδόσει Δημ. Ν. Παθήμα.
13. Симачевская Ж.Н. Структурно-семантические особенности сложных прилагательных. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. К., 1974. 24 с.
14. Лопатин В.В., Улуханов И.С. О некоторых принципах морфемного анализа слов. // К определению понятия сложного слова в современном русском языке. «Известия АН СССР», Т. XXII, вып. 3, 1963. С. 190–203.
15. Смирницкий А.И. К вопросу о слове. // Вопросы теории и истории языка. М., 1952. С. 182–203.
16. Азарова О.В. Сложные прилагательные во французском и испанском языках. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Л., 1974. 17 с.
17. Охомуш Е.А. Словообразование прилагательных в русском языке. Научные записки Днепрпетровского госуниверситета. Т. 70, вып. 17, 1960. С. 25–46.
18. Ряшинцев К.Л. Сложные слова в современном русском языке. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 1969. 26 с.
19. Словотвір сучасної української мови. К. : Вища школа, 1979. 316 с.

Say I. Lexical status of the compound adjectives “bahuvrihi” (on the basis of I – XII songs of Homer’s “Iliad”)

Summary. This article is one of the works from the cycle of articles dedicated to the investigation of compound adjectives of bahuvrihi type in ancient Greek language during the archaic time spell of history periodization. The research and analysis are being conducted on the basis of the lexical material taken from the first twelve songs of Homer’s Iliad.

The article is focused on the analysis of the lexical status of the adjectives mentioned above. It tells us about the history of emergence and understanding of this term in the sphere of language studying, as well as about other linguistic terms, such as “exocentric compound words” and “possessive compound words” which were used by some scientists (Brugmann K., Bopp F.) for naming or defining the words belonging to the bahuvrihi category according to their characteristics.

It also presents a detailed analysis of the polemic of other famous linguists (V.V. Lopatin, I.S. Uluhanov, A.I. Smyrnytskyi, O.V. Azarova and others) about the understanding and interpretation of the term “compound word” during which the article tells us about such notions as morphologic structure of compound words, the concept of completeness, belonging to some certain part of speech and the fact of having one core stress.

After this, the article provides a conclusion presented in a form of a general definition stating that a compound word is “a complete lexical and morphological unit including two (or more) root morphemes which are combined or united semantically, accentologically and morphologically”. Much attention is also being paid to the consideration of semantic unity criterion, as well as to the syntactical relations with the other parts of speech.

The results of the conducted analysis which was aimed at the establishing the correspondence of bahuvrihi adjectives to the criteria of the compound words are presented in the section of conclusions and are grouped into five subsections.

Moreover, the work suggests a hypothesis suggesting the idea that high frequency of bahuvrihi type adjectives usage has quite a logical explanation, because in comparison with simple words, this type of adjectives possesses considerably bigger semantic capacity which makes it possible to express more versatile content, including different shades of human and objects qualities and characteristics by means of a single word form.

Key words: compound adjectives, bahuvrihi, Homer, “Iliad”, lexis, lexical status.